

VEĽKÁ BRITÁNIA (Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska)

Veľká Británia je európskym štátom, ktorý sa vyznačuje viacerými zaujímavosťami. Možno povedať, že v tejto krajine, ktorá je od kontinentálnej časti Európy oddelená morom, vznikol najstarší demokratický politický systém na svete (s výnimkou staroveku) - jeho prvky sa začínajú objavovať už v 17. storočí.

Počas svojho vývoja krajina prešla viacerými evolučnými zmenami (tzv. **gradualizmus** - až na jednu výnimku v 17. stor.), ktoré ju premenili z tradičnej monarchie na moderný politický systém. V súčasnosti má najsilnejšie postavenie v krajine **premiér**, kým hlava štátu je konštitučný monarcha (kráľovná Alžbeta). Ten má množstvo právomocí, ale reálnym výkonom týchto právomocí disponuje premiér. Monarcha má prakticky veľmi malé právomoci, jeho funkcia je obmedzená skôr na reprezentáciu krajiny, prípadne na tzv. **ceremoniálne právomoci**. Panovník sa dokonca nezúčastňuje ani na zasadnutiach vlády.

Dôraz sa v politickom systéme tejto krajiny kladie **na historickú kontinuitu a tradíciu**, pričom **ide o tradičné vykonávanie politického systému**.

Zaujímavosťou systému je fakt, že **krajina nedisponuje písaným ústavným textom**, ale súborom dokumentov a právnych úprav, ktoré platia dodnes. **Ide o tzv. nepísané právo (Common Law)**, ktoré zahŕňa rôzne tradície a zvyky, ktoré sú všeobecne akceptované ako výraz britskej tradície a kontinuálnej existencie britských inštitúcií.

Okrem nepísaného práva, ktoré sa opiera o tradície a zvyky, platí v Británii aj tzv. **štatutárne právo**, ktoré sa opiera o viaceré skupiny prameňov: **bežné zákony a právne akty**, (prijíma ich parlament) ktoré sa v historickom kontexte podieľali na kreovaní dnešného politického systému (napr. Bill of Rights), **súdne precedensy** (napr. aj USA) a **ústavné (politické) zvyklosti**, tzv. **prerogatívy**, ktoré sú síce hodnotené ako zákon, ale stále ide len o zvyklosti¹. Medzi tieto zvyklosti patrí okrem iného napríklad:

- ministerský predseda je člen Dolnej komory parlamentu (to znamená, že minister je zároveň aj poslancom);
- vládu tvorí politická strana, ktorá má v parlamente väčšinu (tzv. jednofarebné vlády, výnimočne inak);
- premiér je povinný rezignovať, ak mu Dolná snemovňa vyhlási nedôveru (ale to je len silno hypotetický predpoklad, keďže v Dolnej snemovni má minimálne väčšinu).

¹ Napríklad v roku 1702 sa kráľovná Anna rozhodla, že nebude rozpúšťať Dolnú komoru parlamentu. Teoreticky je to dnes právo panovníka, ale prakticky je to záležitosť premiéra. V roku 1707 tá istá panovníčka odmietla schváliť zákon, ktorý prijal parlament, ale odvtedy tak nikto neučinil. V roku 1834 kráľovná Viktória bola posledným britským monarchom, ktorý odmietol menovať poslanca, ktorého navrhol premiér.

Veľká Británia sa zaraďuje medzi **unitárne štáty** (jeden štátny subjekt), ktorý má, podobne ako Španielsko, viacero regiónov s určitou mierou autonómie - regióny majú vlastné parlamenty (okrem Anglicka).

Na konci 20. storočia prešla krajina devolučným procesom - časť legislatívy a exekutívnych právomocí bolo prenesených z centrálnej vlády na regióny.

Dejiny politického systému

Začiatky vývoja politického systému Veľkej Británie sa začínajú písať už v roku **1066**. V tomto období sem pod vedením Viliama Dobyvateľa prišli Normani a bol vytvorený tzv. **systém rád** (resp. zborov), ktoré predstavovali zhromaždenia vysokej šľachty a duchovenstva. Okrem toho súdna rada a obecné rady plnili súdne úlohy.

V 13. storočí vládol vo vtedajšom Anglicku kráľ **Ján Bezzemok**. Ten sa najskôr dostal do sporu s pápežom Inocentom III. o menovanie biskupa v Canterbury (kráľ Ján chcel zasahovať do týchto cirkevných záležitostí) a neskôr prišiel aj o francúzsku Normandiu. Tým pádom nemohol na tomto území vyberať dane, a tak sa túto stratu pokúsil kompenzovať zdanením dedičnej šľachty. Kráľ však nebol silnou osobnosťou a nedokázal by zabrániť nepokojom, ktorým sa mu šľachta vyhrážala. Preto v roku 1215 podpísal dokument s názvom **Magna Carta Libertatum** (Veľká listina práv a slobôd), čím sa zaviazal rešpektovať slobody cirkvi a dedičné majetkové práva (nezaberať majetky zosnulých šľachticov a slobodných ľudí), obmedziť práva kráľovských úradníkov a pravidelne zvolávať snem cirkevnej a svetskej šľachty a slobodných ľudí. Slobodného človeka bez dokázania viny nebolo možné odsúdiť. Okrem toho sa zaviazal, že nebude vyrubovať nové dane bez súhlasu Veľkej rady a v prípade, ak panovník poruší zákon a šľachta proti nemu povstane, nebude to považované za vzburu. Celkovo mal tento dokument 63 bodov.

V roku 1265 vznikol najstarší stavovský parlament, ktorý zvolal Simon Monfort na protest proti Henrichovi III. V 14. storočí nadobudol podobu dvojkomorového parlamentu. Hornú snemovňu tvorili dediční šľachtici (mali prevahu) a Dolnú snemovňu slobodní ľudia. Bola však prijatá zásada, že bez súhlasu Dolnej komory parlamentu nesmeli byť zavedené nové dane.

V 16. storočí vládol v Anglicku **Henrich VIII.** z rodu Tudorovcov. Ten najskôr dostal od pápeža titul „ochranca viery“, pretože ostro odsúdil tézy Martina Luthera, ale neskôr, keď ho pápež Klement VII. odmietol rozviesť s jeho manželkou Katarínou Aragonskou² (vdova po jeho bratovi), založil v roku **1534 novú - anglikánsku cirkev**. Založenie tejto cirkvi však nebol protest proti konkrétnym vatikánskym dogmám; bolo to prerušenie zahraničného vplyvu na duchovný a politický vývoj v krajine. Podľa tejto cirkvi je kráľ Anglicka „po Kristovi hlavou cirkvi na Zemi“.

² Henrich VIII. mal spolu 8 manželiek, z toho dve boli sťaté (obvinené z nevery) a ostatné manželstvá boli vyhlásené za neplatné.

anglikánskej cirkvi sa nepoužíva pomenovanie „pápež“, ale rímsky biskup. Britský panovník je aj v súčasnosti hlavou tejto cirkvi.

V 17. storočí sa na anglický trón dostali **Stuartovci**. Kráľ Jakub I. a jeho syn Karol I. sa snažili v tomto období o posilnenie absolutizmu v krajine a tým pádom aj o zvýšenie daní.

V roku 1628 bola vydaná listina **Petition of Rights**, ktorá stanovovala, že bez súhlasu parlamentu nemôže kráľ nikoho nútiť, aby na seba prevzal materiálne bremeno, a zároveň nebolo nikoho možné uväzniť bez konkrétneho obvinenia.

O rok neskôr, v roku 1629, kráľ Karol I. ne zvolal parlament. Učinil tak až v roku 1640, keď potreboval naplniť štátnu pokladnicu. Tento krok však vyvrcholil v roku 1642 do vojny medzi parlamentom (na čele s Oliverom Cromwellom) a panovníkom (Karolom I. a jeho skupinami).

Výsledkom tohto sporu bolo v roku 1649 vyhlásenie republiky (bolo to jediné **obdobie republikanizmu - do roku 1660**, aj napriek tomu, že názov „republika“ sa nepoužíval) a panovník Karol I. bol sťatý.

Oliver Cromwell neskôr zrušil Hornú a Dolnú komoru parlamentu. Začal používať titul Lord Protector. Po jeho smrti v roku 1658 ho mal nahradiť jeho syn Richard, ktorý bol aj menovaný za anglického panovníka, ale ten do Anglicka nikdy neprišiel.

V roku 1660 bola obnovená monarchia dynastiou Stuartovcov, pričom bola obnovená aj činnosť parlamentu. Na trón nastúpil syn Karola I. Karol II., ktorý bol nahradený Jakubom Iľ. Ten sa znova a neúspešne pokúsil upevniť svoju moc ako panovník, čo sa mu však nepodarilo. V roku 1689 nastúpil na anglický trón Viliam Oranžský (na trón nastúpil ako Viliam III.), ktorý vládol aj v Spojených Nizozemských provinciách (Holandsko).

V roku 1689 vznikla konštitučná monarchia a bola vydaná listina **Bill of Rights** (Zákon o právach). Politickým dôsledkom tejto zmluvy bolo zvýšenie úlohy parlamentu a nastolenie konštitučnej monarchie. Panovník sa ňou zaviazal akceptovať rozhodnutia parlamentu v prípade sporu, pričom parlament získal právo detronizovať „odbojného“ vladára, a tak predísť opakovaniu vojny. Okrem toho bolo zrušené právo kráľa vyrubiť bez súhlasu parlamentu dane. Rovnako nesmel vydržiavať armádu. Poslanec nemohol byť stíhaný za výkon svojej politickej funkcie (politická imunita), parlament mohol zmeniť poradie nástupníctva na trón.

V roku 1701 bol vydaný Zákon o nástupníctve (Act of Settlement), ktorý stanovuje, že katolícka cirkev je nezlučiteľná s trónom. Panovník príde o trón v prípade, že prijme katolícku vieru alebo uzavrie sobáš s osobou katolíckeho vierovyznania.

V roku 1707 bol vydaný Act of Union, ktorého výsledkom bola Veľká Británia. Od 17. storočia bol anglický kráľ spojený s osobou škótskeho kráľa (tzv. **personálna únia** - kráľ anglický

3 Jakub II. bol zástancom obnovenia katolíckej cirkvi v Anglicku

bol zároveň aj kráľ škótsky).

Získavanie volebného práva a volebné reformy

19. storočie bolo storočie významných volebných reforiem. Prvá volebná reforma, uskutočnená v roku 1830, bola iniciovaná zo strany liberálov, tzv. **whigov**. Táto reforma rozšírila aktívne volebné právo iba na niečo cez 3 % dospeljej populácie Anglicka a Walesu. V Škótsku malo toto právo iba 4500 ľudí z celkového počtu asi 2,6 mil. obyvateľov. Pokrokom tohto zákona však bol fakt, že vláda musela mať väčšinu v Dolnej smenovni. Okrem toho boli v územnej správe obrovské nezrovnalosti. Bolo mnoho dedín a usadlostí (grófstiev), ktoré mali poslancu, ale napríklad mesto Birmingham poslancu nemalo.

V rokoch 1832, 1867 a 1884 (právo voliť rozšírené na všetkých mužov) prebehli volebné reformy, ale všetky boli obmedzené majetkovým cenzom⁴. V roku 1872 bol vydaný tzv. **Ballot Act**, ktorým sa do volebného systému presadili tajné voľby. Aj napriek tomu počet oprávnených voličov stúpol. Po poslednej volebnej reforme malo vo Veľkej Británii právo voliť asi 60 % mužov (zavedenie rodinného volebného práva pre mužov platiacich daň z majetku a žijúcich v mestách). Po reformách bolo volebné obdobie stanovené na 7 rokov, pričom volebné právo malo 5 mil. z celkového počtu 36 mil. obyvateľov.

V roku 1918 bol vydaný **Representation of people act**, čím získali volebné právo všetci muži nad 21 rokov a všetky ženy nad 30 rokov. Po roku 1928 mali všetci občania nad 21 rokov volebné právo, po roku 1969 všetci občania od 18 rokov. V roku 1985 bol ustanovený zákon, podľa ktorého majú právo voliť aj Briti, ktorí sa zdržiavajú v cudzine. Svoj volebný hlas môžu zaslať poštou.

Zákonodarná moc

Symbolom zákonodarnej moci Veľkej Británie je **parlament**. Keďže v krajine neexistujú ústavné zákony, neexistuje ani možnosť kontroly ústavnosti parlamentu. Ale na druhej strane, ako už bolo spomenuté, vo Veľkej Británii má mimoriadny význam tradícia, a tú parlament má.

Vo Veľkej Británii je zloženie parlamentu založené na tzv. **tuhom bipartizme** (to znamená, že moc je sústredená buď v rukách jednej alebo druhej veľmi silnej strany, iné strany nemajú veľkú možnosť dosiahnuť väčšinu v parlamente).

Parlament je suverénny a má dve komory⁵ - **Hornú snemovňu** (The House of Lords - snemovňa lordov) a **Dolnú snemovňu** (The House of Commons - snemovňa ľudu, resp. snemovňa obcí - táto časť je volená).

⁴ majetkový cenzus - právo voliť mal človek, ktorý niečo vlastnil, napríklad dom, pričom občan musel platiť dane

⁵ Podľa G. Sartoriho však ide o jednokomorový parlament, keďže Snemovňa lordov má iba formálne právomoci.

Za koordináciu v parlamente je zodpovedný tzv. **Chief Whip** (pozor, nie je to Speaker), ktorý má na starosti správne fungovanie parlamentu a zabezpečuje komunikáciu medzi poslancami.

Dolná snemovňa má 5 ročné funkčné obdobie (do roku 1911 bolo funkčné obdobie poslancov 7 rokov). Je nadradená Hornej snemovni; **má reálne právomoci** a ako jediná **má právo prijímať zákony (ale sama ich navrhuje len okolo 10%, inak ich navrhuje vláda)**, a to platné buď v celej krajine, alebo iba v jej časti (napr. iba v Londýne). Volia ju občania. Má na starosti kritiku aj podporu vlády (vyslovuje jej nedôveru). Podieľa sa na tvorbe domácej aj zahraničnej politiky a potvrdzuje vo funkcii ministerského predsedu. **Premiér je členom tejto komory**. Okrem toho schvaľuje štátny rozpočet a daňový systém, kontroluje vládu a štátnu administratívu najmä prostredníctvom interpelácií a schvaľovania výročných správ, prerokúva politické otázky.

Opozíciu v Dolnej snemovni tvorí tzv. „**Opozícia jej veličenstva**“, ktorá vytvára akúsi tieňovú vládu. Tvorí ju členovia druhej najväčšej strany a jej predseda je platený za výkon svojej funkcie.

Lord Boolingbroke v roku 1735 vytvoril akúsi **teóriu opozície**, podľa ktorej sa „*politické koncepcie opozície hodnotia a rešpektujú ako rovnoprávne s koncepciami väčšinovej vlády vládnucej strany, hoci sú politicky často protichodné*“.

Schváleniu zákona predchádzajú 3 čítania v každej snemovni. Na text zákona musí byť v oboch snemovniach identický súhlas. Ak tento súhlas nie je, platí text, ktorý schválila Dolná snemovňa. Panovník, ktorý nemôže iniciovať ani vetovať zákony, ich len formálne podpisuje.

Zásadný prelom vo **vetovaní zákonov** nastal na začiatku 20. storočia, keď Dolná snemovňa chcela zákonom obmedziť práva vlastníkov pôdy (chcela zdaňovať aj neobrábanú pôdu). V roku 1910 sa konali dvakrát predčasné voľby (v januári aj decembri), pričom ich vyhrala liberálna strana, a Dolná snemovňa s podporou panovníka presadila zásadu, že Horná snemovňa môže vetovať zákon maximálne trikrát. Ak by však medzi prvým a následným schválením zákona uplynuli viac ako dva roky (to je maximálna lehota na podržanie zákona v Hornej snemovni), Dolná snemovňa mala právo takýto zákon presadiť aj bez schválenia Hornej snemovne. Od roku 1949 platí zásada, že Horná snemovňa môže nefinančné zákony podržať maximálne jeden rok, a finančné zákony musí vyriešiť do jedného roka (má iba tzv. **odkladné právo**).

Na čele Dolnej snemovne je **Speaker**, ktorý reprezentuje komoru ako celok. Má právo trestať poslancov, zabezpečuje istú politickú kultúru (v britskom parlamente je zakázané používať vulgarizmy). Speaker môže byť aj členom opozičnej politickej strany, a to v tom prípade, ak sa už na takomto poste osvedčil v minulosti. Miesto Speakera sa využíva od 14. storočia, pôvodne to bol zástupca kráľa v parlamente. V súčasnosti Speaker tvorí akýsi medzičlánok medzi panovníkom a

jeho návštevami (ak chce niektorý poslanec navštíviť panovníka, musí sa najskôr ohlásiť cez Speakera).

Člen Dolnej komory môže byť vylúčený inými členmi parlamentu, ak hrubo poruší tamojšie pravidlá. Členovia musia byť stranícky disciplinovaní, ale už od 17. storočia majú zabezpečenú slobodu prejavu, právo na imunitu a zákonom určený prístup k panovníkovi.

Dolná snemovňa má okolo 650 kresiel (stav v roku 2005: 646 kresiel), pričom poslanci sa volia v rovnakom počte volebných obvodov (koľko kresiel, toľko obvodov). V každom volebnom obvode môže byť len 1 víťaz. Platí zásada víťaz berie všetko, pričom víťaz nemusí získať väčšinu⁶ (jednokolový väčšinový volebný systém). Každý volič disponuje 1 hlasom. Volí sa v mieste svojho trvalého bydliska. **Aktívne volebné právo** majú všetci britskí občania a občania ostatných krajín Commonwealthu a Írskej republiky, ak majú trvalý pobyt na území Veľkej Británie a dovŕšili vek 18 rokov. Právo voliť nemajú členovia Hornej komory parlamentu, právne nespôsobilí občania, osoby vo výkone trestu, vysokí štátni zamestnanci, osoby, ktoré boli v posledných 5 rokoch odsúdené za korupciu alebo nelegálne volebné aktivity.

Pasívne volebné právo má každý britský občan a občania ostatných krajín Commonwealthu a Írskej republiky, ak majú trvalý pobyt na území Veľkej Británie a dovŕšili vek aspoň 21 rokov. Toto právo však nemajú peeri, klérus anglikánskej, škótskej, írskej a rímskokatolíckej cirkvi (ale klérus waleskej cirkvi má pasívne volebné právo), bankrotári, policajti, vojaci, sudcovia a osoby odsúdené na viac ako 1 rok väzenia.

Uchádzač o poslanecké kreslo musí zložiť kauciu 500 libier⁷, ktorá mu bude vrátená, ak získa vo voľbách minimálne 5% odovzdaných hlasov. Maximálne výdavky na voľby činia 4 330 libier zvýšené o 3,7 pence na voliča v mestských a 4,9 pence na voliča vo vidieckych volebných obvodoch. Jeden volebný obvod má od 50 do 70 tisíc voličov.

Voľby do Dolnej komory britského parlamentu vyhlasuje ministerský predseda (podľa aktuálnych preferencií vládnej politickej strany).

Horná snemovňa má iba formálne právomoci. Je to tradičný symbol monarchie a tradičným autoritám (šľachte a cirkevným hodnostárom) umožňuje vyjadrovať sa k politike vlády a štátu všeobecne. V súčasnosti je hlavnou činnosťou Hornej komory najmä kontrola štátnych účtov, pričom sa komora vyjadruje aj k štátnemu rozpočtu. Jej členovia nie sú volení, pričom sa rozlišujú 4

6 Ak sú napríklad traja uchádzači o post ministra, a prvý kandidát získa 40% hlasov, druhý a tretí 30%, vyhráva prvý, pretože získal väčšinu hlasov. Na tento systém najviac dopláca Liberálna strana, ale na druhej strane tento systém prispieva k udržaniu systému dvoch strán, ktoré sa pri moci striedajú. V jednotlivých regiónoch sa, samozrejme, presadzujú regionálne strany.

7 Ak chce na Slovensku kandidovať politická strana alebo hnutie do parlamentu, musí zložiť kauciu 16 600 €, ktorá bude strane vrátená, ak prekročí hranicu min. 3% odovzdaných hlasov.

typy členstva. Prvú skupinu tvoria **doživotní lordi** (alebo tzv. *peeri*), ktorých je cca 630. Lordom môže byť menovaný každý občan za svoj prínos v oblasti politiky, vojenstva, administratívy, vedy, výchovy, umenia a športu. Týchto lordov menuje panovník na návrh ministerského predsedu, pričom existuje aj komisia na posudzovanie členstva v Hornej snemovni. Ostatné skupiny tvoria tzv. **law lords** (12 lordov práva - sú to sudcovia menovaní panovníkom), **26 predstaviteľov anglikánskej cirkvi** (24 biskupov a 2 arcibiskupi z Canterbury a Yorku) a **92 dedičných lordov** (pričom toto právo sa prenáša aj na ich potomkov).

V roku 1999 prešla Snemovňa lordov významnou zmenou. Dovtedy mala okolo 1200 členov, no po tejto zmene muselo okolo 650 členov odísť. Títo (+/- 1200 členov) si medzi sebou zvolili 92 dedičných lordov. Číslo 92 je pevne stanovený počet, z tohto počtu sú dvaja lordi hodnostármi.

Na čele Hornej snemovne bol donedávna Lord kancelár, ale novinkou je, podobne ako v prípade Dolnej snemovne - Speaker.

V Hornej Snemovni neplatí stranícka disciplína, rokovania sú voľnejšie. Členovia za svoju funkciu nedostávajú plat, ale môžu si vyúčtovať náklady spojené s prácou v parlamente.

Exekutíva

Výkonnú moc vo Veľkej Británii tvorí 5 zložiek: panovník, Ministerský predseda, Kabinet, Vláda, štátna správa.

Panovník disponuje mnohými formálnymi právomocami. Je to reprezentant štátu a národa, ktorý má predovšetkým ceremoniálne funkcie. Okrem toho je hlavou exekutívy, justície, anglikánskej cirkvi; je hlavným veliteľom ozbrojených síl, symbol britského spoločenstva Commonwealth (pričom je hlavou 17 štátov združených v tomto spoločenstve). Podľa výsledkov volieb menuje ministerského predsedu. **Je to symbol tradície**, kontinuity a politickej kultúry. Nenesie politickú zodpovednosť (má nepolitické postavenie), keďže na jeho politické „rozhodnutia“ je potrebná kontrasignácia rezortného ministra, ktorý je tým pádom zodpovedný za tieto rozhodnutia. Panovník nedá súhlas k predloženému návrhu zákona jedine v tom prípade, ak pri schvaľovaní zákona došlo k porušeniu práva.

Právomoci panovníka sú prenesené na ministerského predsedu alebo premiéra. Kontrasignácia sa nevyžaduje pri Vianočnom príhovore pre Britské spoločenstvo národov a každoročné posolstvo panovníka, ktoré je vydávané pri príležitosti dňa Commonwealth-u.

Každoročne prednáša tzv. **trónnu reč**, ktorou otvára zasadnutia parlamentu. Prednáša ju v Snemovni lordov, pričom načrtne legislatívne opatrenia vlády na ďalšie obdobie. Túto reč napíše ministerský predseda.

Ak by Kabinet (prakticky vláda) nevysslovil Dolnej komore dôveru, a táto by nepožiadala o svoje odvolanie (o rozpustenie parlamentu), rozpustí ju panovník (nikdy sa to nestalo, a zrejme sa to ani nikdy nestane, pretože väčšina členov Kabinetu je tvorená členmi Dolnej snemovne).

Vláda je zložená z ministrov, štátnych tajomníkov a iných štátnych inštitúcií. Táto vláda je len formálna a pravdepodobne sa nikdy nestretne ako celok. Tvorí ju cca 100 ľudí, pričom 80 % má post ministra. V praxi to znamená, že keď si táto vláda pripraví zákon, potom si ho sama pred sebou v Dolnej komore parlamentu aj schváli (keďže vláda je tvorená z veľkej časti ministrami, ktorí majú aj mandát v Dolnej snemovni).

Skutočnú vládu so skutočnými právomocami tvorí Kabinet (oficiálne pomenovanie „Vláda jej Veličenstva“, ktorý je zložený z najdôležitejších ministrov Dolnej komory, Chief Whip a predsedu Hornej komory parlamentu. Počet členov vlády sa pohybuje okolo 20, pričom majú kolektívnu zodpovednosť.

Na čele vlády (Kabinetu) stojí **premiér**, ktorý aj rozhoduje o zložení a počte členov kabinetu a zvoláva jeho zasadnutia. Podľa zákona z roku 1832 musí kabinet pozostávať z nejakej parlamentnej strany (čiže musí mať väčšinu v parlamente). Na zasadnutiach Kabinetu sa nezúčastňuje panovník.

Ako možno vidieť, legislatíva a exekutíva (zákonodarná a výkonná moc) sú vo Veľkej Británii úzko prepojené.

Premiér stojí na čele Kabinetu (tzv. primus inter pares - prvý medzi rovnými). Je nositeľom tých práv, ktoré pôvodne patrili panovníkovi (napr. disponuje právom vyhlásiť vojnu, udeliť milosť, rozpustiť parlament). Premiérom sa po voľbách stáva líder najsilnejšej strany. Mal by to byť politik s dlhoročnými skúsenosťami. Tento post existuje už vyše 250 rokov. Prvým premiérom bol Robert Walpole, gróf z Orfordu (1721 - 1742).

Premiér rozhoduje o zložení a o počte členov svojej vlády (Kabinetu - menuje ich panovník), zvoláva zasadnutia kabinetu, má právo interpretovať závery rokovania vlády, určuje politiku vlády (a tým pádom aj celého štátu), navrhuje panovníkovi menovanie vyšších sudcov, členov jeho poradného zboru (Tajnej rady), menovania arcibiskupov, biskupov a dekanov anglikánskej cirkvi, pripravuje pre panovníka trónnu reč, navrhuje menovanie nových peerov. Tvorí medzičlánok medzi panovníkom a monarchom (táto funkcia sa traduje od čias vlády Juraja I., ktorý sa nechcel stretávať s celým kabinetom, ale iba s jeho šéfom).

Štátna správa je tvorená ministerstvami a ústrednými orgánmi štátnej správy, ktorá tvoria výkonnú zložku moci.

Miestna správa

Anglicko a Wales majú trojstupňový systém samosprávy - 6 grófstiev (Manchester, Merseyside, South Yorkshire, West Yorkshihre, Tyne and Wear, West Midlands), 39 anglických a 8 waleských okresov; **dištrikty a farnosti. Škótsko** má 9 oblastí a 3 ostrovné oblasti (Ornkeje, Shetlandy, West Isles). Oblasti sa delia na dištrikty. **Severné Írsko** má 26 dištriktov. **Londýn** má špecifické postavenie; na jeho čele stojí The Greater London Council.

Autonómne legislatívy

Škótsky autonómny parlament má 129 poslancov. Je volený kombinovaným systémom (73 poslancov väčšinovým - 73 jednomandátových okrskov, ktoré kopírujú britské volebné obvody a 56 pomerným systémom - 7 obvodov a v každom je 8 poslancov). Každý volič má dva hlasy.

Waleský parlament má 60 poslancov, pričom 40 je volených väčšinovým a 20 pomerným systémom. Každý volič má dva hlasy.

Severoírsky parlament - Stromont (historický názov) má 108 poslancov volených v 18 volebných obvodoch. Má najväčšiu tradíciu (fungoval od roku 1974). Vo voľbách sa uplatňuje väčšinový systém (Single Transferable Vote System, a nejakto divno sa v ňom prepočítavajú hlasy).

Anglicko nemá autonómny parlament. **Autonómne parlamenty neriešia problematiku zahraničnej ani menovej politiky, ani obranu krajiny.**

Referendum

Pre rozhodovanie vo Veľkej Británii je referendum atypickým prostriedkom na rozhodovanie o osude krajiny. Dodnes sa Briti rozhodovali **v referende len trikrát** (otázka vstupu do Európskeho spoločenstva; vznik autonómnych parlamentov - 1997 Škótsko a Wales, 1998 Severné Írsko; a pri miestnej správe Londýna, kedy sa rozhodovalo o priamej voľbe starostu a mestskej rady).⁸

Politické strany

Veľká Británia je prototypom dvojstraníckeho systému. Pri moci sú tu už viac desaťročí za sebou striedavo buď Konzervatívna strana alebo Labour party.

Vznik politických strán je pre Veľkú Britániu iný ako na kontinentálnej časti Európy. Vo Veľkej Británii sa politicky aktívni občania, resp. aktívni politici začali zoskupovať, vytvárať kluby priamo v parlamente, avšak vo zvyšnej časti Európy to bolo naopak - politické strany vznikli mimo parlamenty a vlády, a až neskôr sa pokúšali cez svoje programy dostať do politickej hry.

Súčasnú najsilnejšiu politickú stranu sa vytvorili z dvoch prúdov známych vo Veľkej Británii

⁸ Pri vzniku autonómnych parlamentov a miestnej správe Londýna prebiehalo referendum v jednotlivých častiach krajiny, nie v celej Veľkej Británii. Ďalšie referendum sa očakáva s otázkou vstupu do Európskej menovej únie.

(resp. v Anglicku) už od 17. storočia - **toryovcov** a **whigov**. Obe tieto skupiny bojovali za posilnenie právomocí istej skupiny (toryovci stáli na strane panovníka, whigovia na strane parlamentu).

Toryovia (pôvodne sa tak označovali írski lúpežníci, hoci írske *toraidh* v preklade znamená následník) boli zástancami kráľa Jakuba II.; bojovali za zachovanie tradičných inštitúcií, vzťahov a základných noriem. Na konci 18. storočia myšlienky toryovcov posilnil **Viliam Pitt** mladší (neskôr sa stal premiérom), ktorý vo svojich prejavoch zovšeobecňoval záujmy vidieckych šľachtických rodov. V roku 1832 sa z tejto skupiny sformoval Carlton Club, ktorý sa neskôr pretransformoval do **Konzervatívnej strany**.

Samotný pojem **konzervativizmus** prvýkrát použil George Canning (1824; neskôr predseda vlády); v roku 1831 ním John Wilson Crocker označil modernú politickú stranu. V roku 1870 vznikla **Conservative Central Office** (od roku 1912 niesla názov Conservative and Unionist party), pri ktorej zrode stál aj **Benjamin Disraeli** (taliansky Žid), ktorý sformuloval základné princípy Konzervatívnej strany: obhajoba monarchie, zachovanie Hornej snemovne, obhajoba postavenia anglikánskej cirkvi a silná zahraničná politika zameraná na presadzovanie medzinárodných záujmov Veľkej Británie, ku ktorým neskôr pribudla aj obhajoba súkromného podnikania ako základu britskej ekonomiky (až nástupom ľavicových liberálov a labouristov vznikli myšlienky poštátnenia).

Najväčší úspech zaznamenala Konzervatívna strana v medzivojnovom období a v rokoch 1979 - 1997 (bola nepretržite pri moci). Od polovice 90. rokov mala vnútorné problémy a hľadala lídra, ktorý by bol schopný jej predsedieť. Medzi súčasných významných predstaviteľov strany patrí bývalá premiérka Margaret Thatcherová (1979 - 1990) a David Cameron.

Základnými ideami Konzervatívnej strany v súčasnosti sú: preferovanie súkromného vlastníctva, ochrana jednoty monarchie, silná zahraničná politika preferujúca postavenie Veľkej Británie v Commonwealthe a opatrný vzťah k Európe (z Veľkej Británie pochádza aj pojem „euroskepticizmus“), jadrová odstrašujúca sila armády a jej spojenectvo s USA.

Väčšiu podporu má táto strana medzi ženami, v stredných vyšších vrstvách najmä v južnej časti Anglicka. Nedarí sa jej v Severnom Írsku. Má okolo 1,5 mil. členov, pričom rozhodujúcimi členmi sú reálni politici (členovia Dolnej a Hornej snemovne a členovia vlády). Členstvo v strane má individuálny charakter.

Labouristická strana pôvodne vznikla zo skupiny whigov (whigovia boli pôvodne zloději dobytky), ktorých vodcami boli Anthony A. C. Shatesbury a Charles James Fox. **Samotná strana vznikla v roku 1900 pod názvom Labour party (Strana práce)**, ale obdobie jej vzniku možno rozdeliť na dve obdobia - hľadanie základnej formy existencie (80. roky 19. stor. - začiatok vzniku

odborových organizácii nekvalifikovaných robotníkov a rozširovanie volebného práva) a hľadanie efektívnej formy existencie.

V roku 1893 vznikla v meste Bradford **Nezávislá robotnícka strana** (Independent Labour party - IDP), ktorej hlavným vodcom bol škótsky baník Jamer Keir Hardie⁹.

Vo februári roku 1900 sa v londýnskom Memorial Hall konal kongres novej strany, ktorá prijala názov **labour Representation Comitee, ktorej zakladajúcimi členmi sa stali Nezávislá robotnícka strana, Sociálnodemokratická federácia (marxisti) a Fabianska spoločnosť**. Zakladajúci výbor mal hlasy v pomere 2+2+1. Zaujímavosťou je, že **strana mala výlučne kolektívne členstvo** (jej členmi mohli byť iba organizácie socialistického charakteru¹⁰, ktoré aj platili strane členské príspevky za svojich zamestnancov - členov), ale v roku 1919 bola táto podmienka zrušená a členmi sa mohli stať aj individuálne osoby. Názov Labour party sa začal používať od roku 1906.

Táto strana je založená na myšlienkach **trade-unionizmu** (odborárskeho hnutia), **owenizmu** (Owen bol utopický socialista) a **chartizmu** (Chartisti boli významným robotníckym hnutím v Európe v 40. rokoch 19. stor.).

Labour party sa snaží o posilnenie úlohy štátu, resp. podielu štátneho vlastníctva (1. marca 1946 bola premiérom A. C. R. Attleem zoštatnená Bank of England). Jej najdôležitejším orgánom je **líder**, ktorého si volí na výročných konferenciách, ktoré sa od vzniku konajú každý rok v Blackpoole. Ten v prípade víťazstva v parlamentných voľbách zostavuje vládu. Lídra potom nemožno zosadiť; najskôr musí byť vymenený v straníckej funkcii (výnimkou je jeho rezignácia, ktorú prijíma panovník).

Od roku 1922 je strana popri Konzervatívnej strane rozhodujúcou stranou. V roku 1997 sa stal premiérom Tony Blair, ktorý presadzuje **politiku tzv. tretej cesty** (alternatíva medzi socializmom a kapitalizmom = sociálny štát a voľný trh). Okrem Blaira je významnou osobou tejto politickej strany aj **George Brown**.

Voličmi Labour party sú predovšetkým mladšie vekové kategórie, katolíci a nižšie príjmové skupiny. Z geografického hľadiska sú pre Stranu práce volebnými baštami Wales, Londýn, Škótsko a sever Anglicka. Nedarí sa jej v Severnom Írsku.

Strana liberálnych demokratov tvorí vo Veľkej Británii tretiu najsilnejšiu stranu a snažia sa o zmenu volebného systému z väčšinového na pomerný. Táto zmena by strane výrazne pomohla v získavaní kresiel v Dolnej snemovni parlamentu (napr. vo voľbách v roku 1992 strana

⁹ Hardie mal na zakladateľa strany zaujímavý život - nikdy nechodil do školy, pracoval od siedmich rokov a od desiatich rokov pracoval v bani. Neskôr vydával noviny The Miner a Labour Leader; založil Škótsku Labouristickú stranu (1888) a v roku 1892 sa stal členom Dolnej snemovne.

¹⁰ to znamenalo, že ak bol niekto odborárom, a odbor bol v Labour party, tak sa tento odborár stal pridruženým členom strany

získala takmer 18 % hlasov, ale iba 20 kresiel, čo boli cca 3%). Kandidáti tejto strany sú vo volebných obvodoch väčšinou na druhých miestach. To ich veľmi znevýhodňuje, keďže platí zásada „víťaz berie všetko“.

Liberálna strana vznikla z druhého prúdu whigov a v 19. storočí bola hlavným konkurentom konzervatívcov. Jej počiatky siahajú do roku 1877. Najpopulárnejším politikom liberálnej strany bol **David Lloyd George** (1863 - 1945), ktorý vo svojom volebnom obvode vo Walese víťazil pravidelne po dobu 54 rokov. V 30. rokoch bol medzi politikmi, ktorí kritizovali politiku appeasementu uplatňovanú voči nacistickému Nemecku.

V 1981 opustili niektorí členovia Labour party¹¹ a založili **Sociálnodemokratickú stranu**, ktorá sa v roku 1988 zlúčila s Liberálnou stranou, čím vznikla **súčasná Strana Liberálnych demokratov**. V súčasnosti má okolo 100 000 členov.

Okrem iného sa táto strana snaží o vznik písanej ústavy pre Veľkú Britániu; chce zaviesť pevný termín volieb do parlamentu (voľby by sa mali konať každých 5 rokov, ale premiér ich môže hocikedy vypísať a navyše, ak s tým súhlasia obe snemovne parlamentu, je možné funkčné obdobie parlamentu predĺžiť o jeden rok). Strana sa snaží o ochranu menšín a životného prostredia, o decentralizáciu verejnej správy, o zavedenie pomerného volebného systému; podporuje členstvo Veľkej Británie v Európskej únii a v NATO; snaží sa o odstránenie britských jadrových zbraní (nemá však na mysli jadrové zbrane NATO nachádzajúce sa na britskom území).

V Dolnej snemovni je zastúpených ešte niekoľko politických strán, ktoré však majú rádovo len niekoľko kresiel v britskom parlamente. Hlasy získavajú len v miestnych volebných okrskoch. Sú to tzv. **regionálne strany**. Medzi tieto strany patrí **Playd Cymru** (plait kymru - **Strana Walesu**, ktorá má asi 4 kreslá v parlamente), **Ulsterská unionistická strana** (je to najstaršia politická strana Severného Írska, ktorú to volí cca 30 % voličov), **Demokratická unionistická strana** (do 20 % voličov), **Sociálnodemokratická a robotnícka strana**, **Sin Fein** (írska nacionalistická strana, ktorej cieľom je vytvorenie nezávislého írskoho štátu na celej írskej časti Britských ostrovov), **Strana spojenectva a Škótska národná strana** (ktorá je najsilnejšia národná strana a po Labour party je druhá najsilnejšia politická strana v regióne).

Medzi **radikálne hnutia** patria vo Veľkej Británii Komunistická strana, British Union of Fashists, National Front, National Party a Irish Republican Army (IRA).

11 Boli to pravicoví členovia William Rodgers, David Owen, Roy Jenkins a Shirley William, ktorí nesúhlasili s ľavicovou politikou lídra Michaela Foota